

فصل پنجم

آشنایی با مبانی، اصول و انواع مالیات‌ها

پرسش‌های محوری فصل

- به طور کلی چه نوع پایه‌های مالیاتی در اقتصاد وجود دارد؟
- اصول و مبانی مالیاتی کدامند؟
- عملکرد نظام مالیاتی در اقتصاد ایران چگونه بوده است؟

پایه مالیاتی Tax Base

هر کالا و یا فعالیت اقتصادی که مالیات به آن تعلق می گیرد، پایه مالیاتی گفته می شود. به عبارت دیگر، پایه مالیاتی مبنایی است که بر آن مالیات وضع می شود.

پایه های مالیاتی بطور عمده به سه گروه اصلی تقسیم می شوند:

مالیات بر درآمد (مالیات مستقیم)

مالیات بر ثروت و دارایی (مالیات مستقیم)

مالیات بر مصرف (مالیات غیر مستقیم)

پایه مالیاتی Tax Base

بنابراین، زمانی که بر درآمد مالیات وضع می‌شود، درآمد پایه مالیاتی است. زمانی که بر ثروت مالیات وضع می‌شود، ثروت پایه مالیاتی است. همین‌طور، زمانی که بر مصرف مالیات وضع می‌شود، مصرف پایه مالیاتی است. بر این اساس، زمانی که بر واردات کالاها مالیات وضع می‌شود، پایه مالیاتی واردات است.

پایه مالیاتی Tax Base

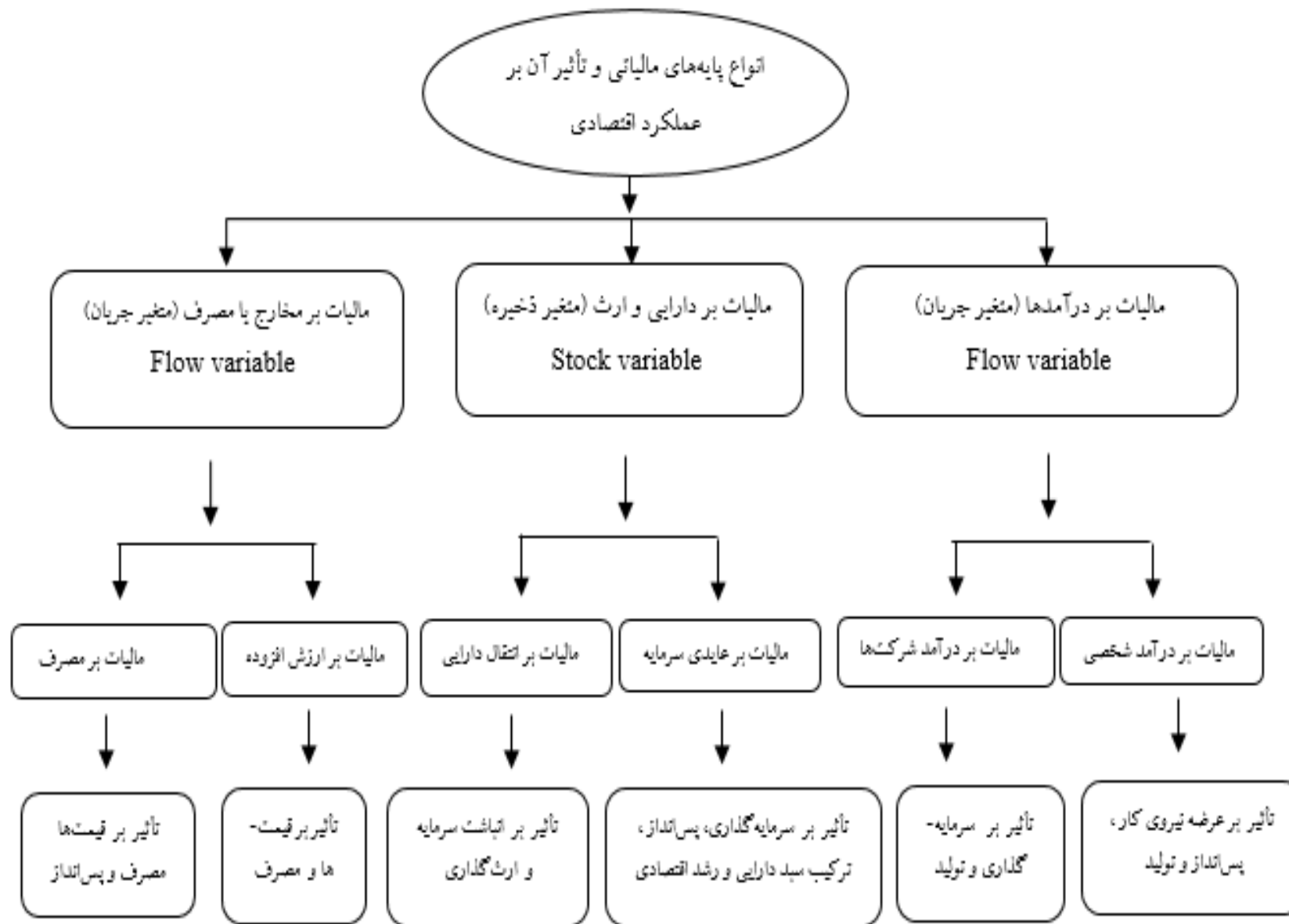
پایه مالیاتی می‌تواند یک معیار از ذخیره دارایی یا یک جریان درآمد از آنها باشد. بر این اساس، مالیات بر دارایی املاک و مستغلات یا مالیات بر ارث از نوع مالیات بر ذخیره دارایی است؛ در حالی که مالیات بر حقوق و دستمزد، مالیات بر درآمد شرکت‌ها، مالیات بر جریان درآمد است.

پایه مالیاتی Tax Base

مالیات بر پایه‌های مالیاتی، درآمدهای متفاوتی را باعث می‌شود که به اندازه پایه مالیاتی بستگی دارد.

همچنین، وضع مالیات بر پایه‌های درآمد، ثروت و مصرف باعث تغییر انگیزه‌های تولید، پس‌انداز و مصرف می‌شود؛ در نتیجه، در استفاده خصوصی از منابع، عدم کارایی ایجاد می‌شود.

بر این اساس، افراد رفتار خود را نسبت به مالیات‌ها تعدیل می‌کنند. از این رو، مالیات بر پایه‌های مالیاتی، خنثی نیستند و بر تصمیمات افراد اثرگذار هستند.

نرخ مالیاتی

تعیین پایه مالیاتی، منبع اخذ مالیات را مشخص می کند، اما نرخ مالیاتی، درصدی از پایه مالیاتی است که اخذ می شود. به طور کلی، نرخ های مالیاتی به سه دسته تقسیم می شوند:

نرخ های تناسبی (Proportional Rates)

نرخ های تصاعدی (Progressive Rates)

نرخ های تنازلی (Regressive Rates)

مالیات تناسبی

مالیات تناسبی مالیاتی است که در آن نرخ مالیات به عنوان درصدی از پایه مالیاتی، تعیین می‌شود.

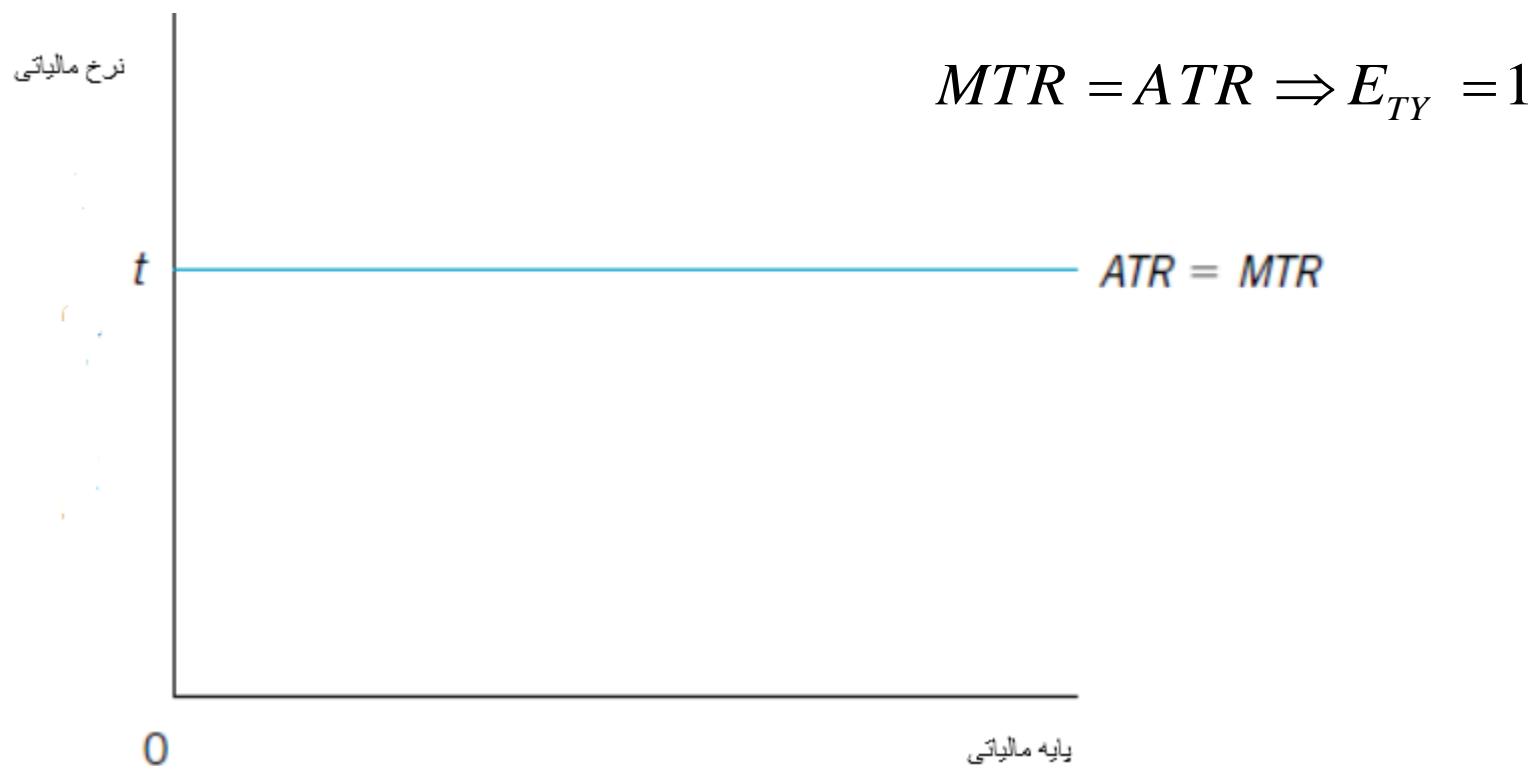
بر این اساس، اگر نرخ مالیات ۲۰ درصد باشد و فردی دو میلیون تومان و فرد دیگری ۵ میلیون تومان درآمد داشته باشند، هر دو مشمول یک نرخ مالیاتی خواهند بود؛ در حالی که بدهی مالیاتی فرد اول چهارصد هزار تومان و بدهی مالیاتی فرد دوم یک میلیون تومان است. بنابراین، تحت مالیات تناسبی، نرخ مالیات مستقل از اندازه پایه مالیاتی است.

مالیات تناسبی :

۱- مالیات بر درآمد تناسبی به سیستمی گفته می شود که در آن درصد تغییرات در مالیات با درصد تغییرات در درآمد برابر باشد. به عبارت دیگر کشش مالیات نسبت به درآمد برابر واحد باشد. در این سیستم بار مالیات برای خانوارها به صورت یک نسبت ثابت باشد. مثلاً اگر مالیات بر درآمد همه خانوارها (اعم از فقیر و ثروتمند) بدون هیچ گونه معافیتی ۲۰ درصد باشد.

$$E_{TY} = \frac{\frac{\Delta T}{T}}{\frac{\Delta Y}{Y}} = 1$$

مالیات تناسبی

مالیات تصاعدی

در مالیات تصاعدی، نرخ مالیاتی به عنوان درصدی از پایه مالیاتی، متناسب با اندازه پایه مالیاتی افزایش می یابد.

ماده ۱۳۱: نرخ مالیات بر درآمد اشخاص حقیقی به استثنای مواردی که طبق مقررات این قانون دارای نرخ جداگانه ای می باشد، به شرح زیر است:

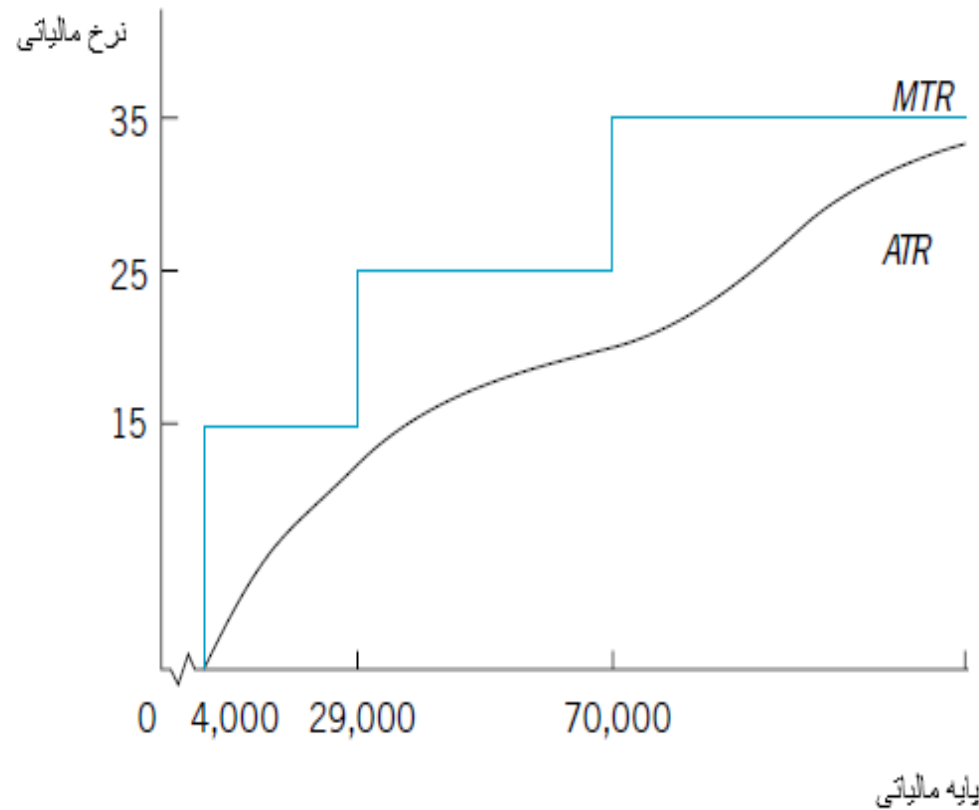
- تا میزان سی میلیون ریال درآمد مشمول مالیات سالانه به نرخ پانزده درصد.
- تا میزان یکصد میلیون ریال درآمد مشمول مالیات سالانه نسبت به مازاد سی میلیون ریال به نرخ بیست درصد.
- تا میزان دویست و پنجاه میلیون ریال درآمد مشمول مالیات سالانه نسبت به مازاد یکصد میلیون ریال به نرخ بیست و پنج درصد.
- تا میزان یک میلیارد ریال درآمد مشمول مالیات سالانه نسبت به مازاد دویست و پنجاه میلیون ریال به نرخ سی درصد
- نسبت به مازاد یک میلیارد ریال درآمد مشمول مالیات سالانه به نرخ سی و پنج درصد

مالیات تصاعدی :

۲- مالیات بر درآمد تصاعدی به سیستمی گفته می شود که در آن درصد تغییرات در مالیات بیش از درصد تغییرات در درآمد برابر باشد. به عبارت دیگر کشش مالیات نسبت به درآمد بزرگتر از واحد باشد.

$$E_{TY} = \frac{\frac{\Delta T}{T}}{\frac{\Delta Y}{Y}} > 1$$

مالیات تصاعدی

$$MTR > ATR \Rightarrow E_{TY} > 1$$

مالیات تصاعدی

درآمد	نرخ نهایی مالیات	نرخ متوسط مالیات
0-\$ 4,000	0	0
\$ 4,000-\$29,000	15	13
\$29,000-\$70,000	25	20
Above \$70,000	35	34 ^a

$$ART = \frac{0.15 * (29000 - 4000)}{29000} = 0.13$$

$$ART = \frac{0.15 * (29000 - 4000) + 0.25 * (70000 - 29000)}{70000} = 0.20$$

مالیات تنازلی

در مالیات تنازلی، نرخ مالیاتی به عنوان درصدی از پایه مالیاتی بوده اما این نرخ متناسب با اندازه پایه مالیاتی کاهش می‌یابد. بنابراین، از درآمدهای بالاتر با نرخ کمتری مالیات دریافت می‌شود؛ در حالی که برای درآمدهای پایین نرخ مالیاتی بیشتر است.

در بسیاری از جوامع به علت مغایرت با مسأله توانایی پرداخت، مخالفت شدیدی نسبت به این نوع نرخ مالیاتی وجود دارد. به هر حال، غالباً اصطلاح «نرخ تنازلی» را به منظور توصیف اثر توزیع درآمد مالیات‌ها به کار می‌برند. باید توجه داشت که عملاً برای تشویق بعضی از فعالیت‌های اقتصادی، از جمله کشاورزی و تخصص‌های بالا، معافیت‌هایی در نظر گرفته می‌شود که منجر به تبدیل نرخ مالیات تصاعدی به نرخ تنازلی می‌شود.

مالیات تنازلی

مثال: فرض کنید دو کالای مصرفی مشمول مالیات با نرخ ۲۵ درصد شوند که به طور مساوی ۴۵۰ هزار واحد پولی از کل هزینه ماهیانه هر یک از دو خانوار مورد نظر قرار گیرد.

اگر خانوار اول ماهیانه ۶ میلیون واحد پولی و خانوار دوم ۳ میلیون واحد پولی حقوق دریافت کنند، ملاحظه می‌شود که خانوار با درآمد بیشتر $7/5$ درصد و خانوار با درآمد کمتر ۱۵ درصد حقوق خود را به عنوان مالیات بر کالای مورد نظر می‌پردازد. این امر برای خانوار با درآمد بیشتر نوعی مالیات تنازلی است. در نتیجه، خانوار با درآمد بیشتر به طور نسبی سهم مصرف آن‌ها از درآمد کمتر و مشمول نرخ مالیاتی کمتری می‌شوند.

اصول و مبانی مالیات‌ها

آدام اسمیت به عنوان پدر علم اقتصاد و بنیانگذار مکتب کلاسیک‌ها، چهار اصل عمده را به عنوان اصول یک نظام مالیاتی مطلوب بیان کرده است. این اصول عبارتند از:

اصل عدالت مالیاتی،

اصل معین بودن،

اصل سهل الوصول بودن

اصل صرفه‌جویی

اصول و مبانی مالیات‌ها

اصل عدالت مالیاتی: بر اساس این اصل، باید بار مالیاتی به صورت عادلانه بین افراد جامعه تقسیم شود. دو مفاد کلی عدالت افقی و عدالت عمودی از عادلانه بودن مالیات‌ها مطرح می‌شود.

عدالت افقی بیانگر این است که از درآمدهای یکسان، مالیات‌های یکسانی دریافت شود؛ اما عدالت عمودی بیانگر این است که از صاحبان درآمد و ثروت بیشتر باید مالیات بیشتری دریافت شود. در این راستا، دو اصل فایده و توانایی پرداخت در رابطه با عدالت مالیاتی مطرح است.

.Horizontal Equity

.Vertical Equity

اصول و مبانی مالیات‌ها

اصل معین بودن: براساس این اصل، باید مالیات وضع شده به‌طور دقیق از نظر زمان، نحوه پرداخت و میزان مالیات مشخص باشد. همچنین، این اصل ناظر بر وظایف قانونگذار و دولت در خصوص مالیات‌دهنده است. عدم رعایت این اصل باعث رشوه‌خواری و فساد می‌شود.

۳. اصل سهل الوصول بودن: براساس این اصل باید مالیات و شرایط مربوط به آن طوری تنظیم شود که از لحاظ زمان پرداخت و طریقه پرداخت مالیات، حداقل فشار را بر مالیات‌دهنده وارد کند و برای دولت نیز هنگام دریافت مالیات مشکلی ایجاد نشود.

اصول و مبانی مالیات‌ها

اصل صرفه‌جویی: براساس این اصل، مالیات‌ها و چگونگی وصول آن‌ها باید طوری تنظیم شده باشد که هزینه وصول آن نسبت به اصل مالیات ناچیز باشد و هزینه جمع‌آوری مالیات به حداقل ممکن برسد.

علاوه بر اصولی که به‌طور کلی در مورد مالیات‌ها مورد بحث قرار می‌گیرد، شرایط دیگری نیز وجود دارد که در برقراری یک نظام مالیاتی باید مورد توجه قرار گیرند. اهم این شرایط عبارتند از کفایت درآمدهای مالیاتی، قابلیت انعطاف درآمدهای مالیاتی و تنوع پایه‌های مالیاتی.

سهم برخی منابع مالیاتی از کل درآمدهای مالیاتی طی دوره سال‌های (۱۳۸۱-۱۳۹۱)

(درصد)

متوسط دوره	سال											عنوان
	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	
۳۸/۸	۴۲/۹	۴۲/۹	۴۰/۹	۴۹/۶	۴۴/۹	۳۹/۰	۳۷/۲	۳۱/۷	۳۱/۴	۳۱/۳	۳۲/۹	مالیات اشخاص حقوقی
۱۹/۰	۱۶/۷	۱۹/۵	۱۶/۱	۳۰/۲	۲۸/۴	۲۲/۰	۱۸/۸	۱۴/۵	۱۳/۷	۱۴/۲	۱۴/۸	مالیات اشخاص حقوقی دولتی
۱۹/۷	۲۶/۱	۲۴/۳	۲۴/۸	۱۹/۳	۱۶/۳	۱۶/۸	۱۷/۹	۱۷/۰	۱۷/۸	۱۷/۱	۱۹/۱	مالیات اشخاص حقوقی غیردولتی
۱۴/۸	۱۵/۹	۱۳/۸	۱۴/۵	۱۲/۹	۱۵/۶	۱۶/۰	۱۵/۵	۱۴/۹	۱۴/۲	۱۳/۸	۱۶/۳	مالیات بر درآمد
۸/۴	۱۰/۰	۸/۷	۹/۰	۷/۹	۹/۶	۹/۳	۸/۸	۸/۱	۷/۱	۶/۶	۷/۳	مالیات حقوق کارکنان
۵/۷	۴/۸	۴/۵	۴/۸	۴/۴	۵/۴	۶/۰	۶/۰	۶/۱	۶/۴	۶/۴	۷/۸	مالیات مشاغل
۴/۲	۴/۰	۳/۶	۳/۹	۳/۰	۳/۸	۴/۸	۴/۳	۴/۲	۴/۹	۴/۱	۵/۲	سهم مالیات بر ثروت
۲۹/۴	۱۹/۳	۲۲/۰	۲۷/۴	۲۳/۸	۲۷/۹	۳۰/۰	۳۱/۷	۳۵/۰	۳۹/۹	۳۴/۴	۳۲/۴	سهم مالیات بر واردات
۱۲/۹	۱۷/۸	۱۶/۷	۱۳/۳	۱۰/۸	۷/۸	۱۰/۲	۱۱/۳	۱۴/۳	۱۱/۴	۱۶/۴	۱۲/۱	مالیات بر کالاها و خدمات
۷/۵	۱۳/۷	۹/۱	۷/۳	۶/۱	۱/۲							مالیات بر ارزش افزوده

مأخذ: وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت نظارت مالی و خزانه‌داری کل کشور (۱۳۸۱-۱۳۹۱).

سهم اجزا درآمد دولت در ایران (میلیارد ریال)

شرح	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸
درآمد	۲۸۶۸۸۷/۱	۲۴۴۴۵۵/۳	۲۷۷۵۰۸/۴	۳۳۸۷۵۳/۱	۴۵۴۷۷۰/۹
درآمدهای مالیاتی	۱۳۰۱۶۰/۴	۱۷۷۶۱۷/۳	۱۹۷۲۹۴/۸	۲۱۷۱۵۵/۰	۳۰۰۶۰۰/۷
درآمدهای حاصل از مالکیت دولت	۱۳۹۱۱۱/۲	۵۰۳۴۴/۵	۵۷۲۱۱/۵	۹۷۵۵۲/۶	۱۲۱۴۰۴
درآمدهای حاصل از فروش کالا و خدمات	۱۲۱۵۹/۱	۹۴۱۳/۰	۱۲۵۰۴/۲	۱۱۷۵۲/۱	۱۸۳۸۴/۷
درآمدهای حاصل از جرایم و خسارات	۲۴۹۲/۸	۲۷۰۸/۵	۳۳۰۶/۰	۴۵۵۳/۳	۴۷۸۴/۵
درآمدهای متفرقه	۲۹۶۳/۷	۴۳۷۲/۰	۷۱۹۲/۰	۷۷۴۰/۱	۹۵۹۷/۰

سهم اجزا درآمد دولت در ایران (میلیارد ریال)

شرح	۱۳۸۵	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
درآمد	۲۴۴۴۵۵/۳	۵۰۵۲۶۹/۲	۶۰۹۹۸۹/۵	۶۵۳۲۹۷/۵	۹۰۶۵۳۷/۴	۱۰۰۳۴۸۷/۵
درآمدهای مالیاتی	۱۷۷۶۱۷/۳	۳۵۱۴۵۳/۹	۴۰۴۴۴۱/۹	۴۵۴۰۰۴/۴	۵۶۰۷۷۴/۲	۷۰۲۵۴۵/۱
درآمدهای حاصل از مالکیت دولت	۵۰۳۴۴/۵	۱۰۴۴۱۷/۳	۱۵۰۸۲۳/۹	۱۴۸۶۲۵/۷	۲۸۰۱۷۰/۶	۱۸۸۹۵۶/۶
درآمدهای حاصل از فروش کالا و خدمات	۹۴۱۳/۰	۲۶۴۱۴/۹	۲۴۸۸۵/۴	۲۶۶۷۴/۳	۳۵۲۲۴/۴	۵۴۸۸۲/۹
درآمدهای حاصل از جرایم و خسارات	۲۷۰۸/۵	۵۵۳۶/۰	۱۱۳۱۶/۷	۸۳۵۶	۱۲۴۱۲/۹	۲۰۲۲۸/۹
درآمدهای متفرقه	۴۳۷۲/۰	۱۷۴۴۷/۰	۱۸۵۲۱/۵	۱۵۶۳۷/۱	۱۷۹۵۵/۳	۳۶۸۷۳/۸

درآمدهای غیر مالیاتی دولت

- درآمدهای حاصل از فروش نفت و گاز
- درآمدهای حاصل از انحصارات و مالکیت دولت
- درآمدهای حاصل از خدمات و فروش کالا
- منابع حاصل از خصوصی سازی
- فروش ارز برای مصارف ضروری دستگاهها و خدمات دولتی
- منابع حاصل از افزایش قیمت حامل های انرژی (هدفمند کردن یارانه ها)
- استقراض دولت

✓ نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی

بررسی روند ۷ ساله این شاخص طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۶ نشان می‌دهد، که شاخص نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی طی سال‌های اخیر از یک ثبات نسبی برخوردار بوده و با شیب ملایمی افزایش یافته‌است.

جدول (۲)- نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی طی سالهای ۱۳۹۰-۱۳۹۶ ارقام به درصد

سال - شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
نسبت مالیات به GDP	۶.۳	۶.۱	۶.۰	۶.۴	۷.۴	۸.۲	۹

منبع: آمارهای خزانه‌داری کل کشور و بانک مرکزی ج.ا.

این نسبت بطور متوسط در سال ۲۰۱۵ برای کشورهای مورد بررسی ۳۴,۳ درصد بوده است. مقایسه نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی در ایران با برخی از کشورهای جهان، حاکی از وجود تفاوت زیاد در این نسبت است،

✓ نسبت مالیات به هزینه‌های جاری

بررسی عملکرد شاخص نسبت مالیات به هزینه‌های جاری دولت، طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۶ نشان می‌دهد که نقش مالیات در تأمین هزینه‌های جاری دولت نسبتاً ضعیف بوده و در سالهای مورد بررسی فراتر از ۴۹,۳ درصد نرفته است.

جدول (۴) - نسبت مالیات به هزینه‌های جاری دولت طی سالهای ۱۳۹۰-۱۳۹۵ ارقام به درصد

سال - شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
نسبت مالیات به هزینه جاری	۴۱,۰	۴۴,۴	۴۱,۳	۴۹,۳	۴۶	۴۹	۴۸,۷

منبع: آمارهای خزانه داری کل کشور و بانک مرکزی ج.ا.ا.

✓ نسبت مالیات به منابع بودجه عمومی دولت

بررسی عملکرد شاخص نسبت مالیات به منابع بودجه عمومی دولت طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۶، حاکی از افزایش آن از ۳۰,۶ درصد در سال ۱۳۹۰ به رقم ۳۷,۱ درصد در سال ۱۳۹۶ می باشد.

جدول (۶) - نسبت مالیات به منابع بودجه عمومی دولت طی سالهای ۱۳۹۰-۱۳۹۵ ارقام به درصد

سال - شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
نسبت مالیات به منابع بودجه عمومی	۳۰,۶	۳۷,۱	۳۳,۵	۳۹,۸	۳۸,۸	۳۵,۹	۳۷,۱

منبع: آمارهای خزانه داری کل کشور و بانک مرکزی ج.ا.ا.

آزمون کلاسی (Quiz):

جزوه آموزشی

- ۱- ناکارآمدی های نظام مالیاتی ایران را تبیین نمایید.
- ۲- راهکارهای کاهش ناکارآمدی ها را تبیین نمایید.